

הדור קבלוה בימי אחשורוש

אורה זו תורה

"ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. אמר רב יהודה, אורה זו תורה, וכן הוא אומר כי נר מצוה ותורה אור. שמחה זה יום טוב, וכן הוא אומר ושמחת בחגך. ששון זו מילה, וכן הוא אומר שש אנכי על אמרתך. ויקר אלו תפילין, וכן הוא אומר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש" (מגילה טז).

יש לעמוד על הנוסח שנכתב במגילה שבו התורה הופיעה אצל ישראל באותו דור כ'תורה אור' וכן כל שאר הדברים בפסוק. ונראה מכך שמאותו הזמן שמרדכי יצא מפני המלך בלבוש מלכות, החלה להתנוצץ קבלת התורה מאהבה על אף שעדיין לא נתבטלה הגזירה. ולאחמ"כ נשלמה הקבלה אחר הניצחון בי"ג באדר אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם. וכן דרשו בגמרא (שבת פח.) עה"פ "קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם" (אסתר ט כז) - "אעפ"כ הדור קבלוה בימי אחשורוש. דכתיב קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר". וזהו מה שנאמר אז "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר", שמאז החלה הארת קבלת התורה, וראית התורה כאורה.

בעצלותיים ימך המקרה

הציר הזה של קבלת התורה מופיע כבר בפתיחת המגילה כמו שהביאה הגמ' (מגילה יא.) "רבי אלעזר פתח לה פתחא להא פרשתא מהכא, 'בעצלותיים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית', בשביל עצלות שהיה להם לישראל שלא עסקו בתורה, נעשה שונאו של הקדוש ברוך הוא מך. ואין מך אלא עני שנאמר 'ואם מך הוא מערכך', ואין מקרה אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר 'המקרה במים עליותיו'. העצלות שיש בישראל מלימוד התורה מוזכרת גם בתורה בפרשת 'ויבוא עמלק' (שמות יז ח) כמו שדרשו חז"ל "ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים - על ידי שריפו ידיהם מן התורה ומן המצות וכו'" (פסיקתא דר"כ ג, וכו' בתנא"ר פר' כב.) והתוצאה של "נעשה שונאו של הקב"ה מך" באה לידי ביטוי באותה תקופה בכך שהפירעון של ע' שנה של גלות בבל לא נפרע. דכשם שהיה שטר של ברית בין

הבתרים לגלות מצרים כך היה שטר של שבעים שנה של גאולה שניה מגלות בבל שהסתיים לפי חשבוננו המלך אחשורוש בימים ההם "כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו". והיה נראה כביכול שהקב"ה לא פורע את השטר של הגאולה השניה, והסיבה לכך מפורשת בדברי הגמ' מפני ישראל שלא עסקו בתורה.

מודעא רבה לאורייתא

וצריכים להבין מהם התמורות שנעשו במצב התורה בישראל באותה תקופה. ובמה התבטא השינוי שהתרחש מסביב לנס של מגילת אסתר. הגמ' בשבת (שם) מביאה שקבלת התורה שהיתה בהר סיני, היא קבלה שנעשתה בכפית ההר כגיגית ומכאן מודעא רבה לאורייתא שכל הקבלה היא בהכרח ובאונס, ובפורים נשתנה המצב והם מקבלים את התורה באהבה ונתבטלה ה'מודעא רבה לאורייתא'.

מאהבת הנס

רש"י מפרש את השייכות בין הנס לקבלת התורה - "מאהבת הנס שנעשה להם". אבל לכאורה ענין קבלת התורה הוא צדדי לגבי הנס, שהרי עיצומו של הנס נוגע להצלת ישראל ממיתה לחיים [כלשון הגמ' (מגילה יד.) "ומה מעבדות לחירות אמרין שירה, ממיתה לחיים לא כל שכן"]. כל המעשה של הנס והתגלגלות הענינים בהנהגה שהקב"ה נהג עם ישראל באותו הזמן כמו שמתואר במגילת אסתר, אינו נראה כשייך וכמוציא לפועל את קבלת התורה, וצריך לבאר הכיצד כל המאורעות שייכים לקבלת התורה באהבה.

וכי תימא דע"י הנס היהודים הכירו בחטאם ועד כמה החטא הוא סכנה, והבינו מתוך מה שאירע שכאשר פורשים מן התורה עוברים לדרכי מיתה, וכן נראה קצת מדברי המהר"ל בהקדמה לאור חדש שהיה חסר להם בהבנת ההכרחיות של התורה. א"כ אין זו קבלה מאהבת הנס אלא מאהבת החיים, וידיעת הכרח הקיום מתוך המציאות. דנודע להם כעת דלא זו בלבד שהקב"ה לקח אותם לעבדים, [שהיו יכולים להיות כשאר האומות שאינם עבדי ה' ומשום מה הקב"ה לקח אותנו לעבדים] אלא אין להם שום חיות אחרת אלא רק זה מקום חיותנו, ומה להכרה זו ולקבלת התורה מאהבה.

אמנם, אין הקושיה רק מדברי רש"י שפירש את קבלת התורה באהבה מאהבת הנס, אלא עצם הקבלה טעונה ביאור, וכי לזה יקרא קבלת התורה מאהבה, והרי לכא' זאת קבלה בהכרח היותר גדול. דכאשר הבינו שהתורה היא הכרח החיים, בוודאי גמרו בלבם להיות רוצים בה, ואין כאן מודעה כמו שנתבאר בגמ' גבי סיקריקון שיש גבול בכפיה, שאם כופים אדם למכור את נכסיו בדרגה שהוא מרגיש כפוי, הרי זו כפיה. אך אם הכפיה היא מתוך סכנת חיים, אזי המקח קיים שהרי באמת רוצה למכור מתוך הכרח החיים. אבל האם זאת הקבלה ברצון.

ועוד, דאם הקבלה באה מתוך הכרח החיים, ציר המגילה היה אמור להיות סביב התפיסה הבסיסית הזאת של ישראל שמבינים מתוך המאורעות שהם בסכנת חיים בגלל עזיבת התורה, וע"י קבלת התורה הם נושעים ויוצאים ממיתה לחיים. אכן בפועל בסיפור של המגילה עצמו לא מוזכר כלל הדבר הזה, אלא מסופר על הגזירה הקשה 'להשמיד ולהרוג ולאבד', ומסופר על מרדכי ואסתר ומסירות נפשם למען כלל ישראל והאיך נעשה היפוך הדברים. ועוד מודגש ומורחב כיצד התפללו וקראו להקב"ה והרמב"ם (בסוף מנין המצוות הקצר) אף הגדיר את המסר העיקרי של מצות קריאת המגילה לקיים מה שנאמר "כי מי גוי גדול אשר לו אלוקים קרובים אליו כה' אלוקינו בכל קראינו אליו" (דברים טז). פשט המגילה נראה כמו שאומרים בפיוט "להודיע שכל קוויך לא יבושו ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך", וא"כ הגילוי של ימי פורים הוא על הכוח העצום של התפילה ועל האמון של עם ישראל בהקב"ה בכל קראינו אליו, ולא נזכר שנושעו מתוך ההכרה בהכרח קבלת התורה, וצריך להבין היכן נכנסה קבלת התורה מאהבה לנס של פורים.

ריפיון הידים מהתורה מתלווה לחטא

אם כן, נראה מתוך הסיפור שהענין של "בעצלתים ימך המקרה" אינו עצם החטא ואינו מופיע כגורם מרכזי לגזירה, אלא חטאו בכך שנהנו מסעודתו או שהשתחו לצלם בימי נבוכדנצר (מגילה יב), וכבר ביארנו שמרדכי ואסתר עומדים כנגד שני החטאים הללו ומתקנים אותם - מרדכי שאינו כורע ולא משתחוה להמן אפילו שאין בזה ע"ז ממש אלא דוגמא בלבד, הוא כנגד מה שהשתחו לצלם. ואסתר שנמצאת בתוך בית אחשורוש מלך התאווה והחמדה ואעפ"כ אינה מבקשת דבר לעצמה היא כנגד מה שנהנו מסעודתו של אותו

רשע, וכן הצום של ג' ימים נתקן ע"י אסתר לאנשי שושן שחטאו במשתה אחשורוש, והארכנו בכל זה במק"א. אך כ"ז אינו שייך לקבלת התורה והעצלתיים הוא חסרון אחר שמתלווה לכל המהלך, ואין בו מהלך של חטא ועונש ואח"כ תשובה ותיקון, וצריך להבין מה הוא החטא ובאיזה צורה הוא מלווה את כל המהלך, וכיצד באה קבלת התורה מאהבה לתיקון הדבר.

קבלת התורה מאהבה תלויה ביציאה מהריפיון ידים

מאיך קבלת התורה מאהבה היא דבר עיקרי מאד, שישראל אינם יכולים לצאת מהגלות בלי החיזוק המיוחד הזה בתורה כנגד העצלתיים. החיסרון של עצלתיים אינו ביטול גמור לתורה אלא שרפו ידיהם מן התורה ואילו האהבה היא ההיפך מרפיון הידים ועצלות כמו שכתב במס"י (פ"ז) שהזריזות היא תולדת האהבה, "האדם אשר תלהט נפשו בעבודת בוראו, ודאי שלא יתעצל בעשית מצותיו, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקוט עד אם כילה הדבר להשלימו". וכאשר יש חיסרון באהבה אזי 'ימך המקרה', אין פירעון לגלות בבל בלי שתתחדש קבלת התורה שוב. כשם שיציאת מצרים הולכת עם קבלת התורה ומתוך כך יכולים ישראל לבוא אל הארץ, כך גם שיבת ציון צריכה לבוא מתוך קבלת התורה מחודשת, שהעמידה את הקומה של כלל ישראל בבית שני והיא עיקר כבודה והדרה ותפארתה של תורה. הפרי של קבלת התורה באהבה הוא צורת התורה שנמצאת בעם ישראל עד היום הזה, באופן שהעמידו התנאים מימות אנשי כנסת הגדולה שהיו ביסוד בית שני. זהו יסוד התורה הנמצאת בידינו הבנויה מכל הסדרים והתקנות והלימודים של תורה שבעל פה, אין אנו יודעים כיצד היתה התורה בזמן בית ראשון, אבל גילו חז"ל שעיקר תפארה והדרה, זיוה ויופיה של התורה שבעל פה היא התורה שנתגלתה בבית שני. עזרא הביא את הכתב האשורי ורבי עקיבא דורש תילי תילים של הלכות על כל קוץ וקוץ, הוא מדקדק בתורה להוציא ממנה את כל יסודות התורה, וכך נתקבלה התורה בכלל ישראל באופן שהיא נלמדת אחר שזכו בקבלת התורה מאהבה. לכן קבלת התורה מאהבה הכרחית וממנה ועל ידה הקב"ה מראה שהוא פורע את החובות של שיבת ציון, אחר שהסירו מעצמם את רפיון הידיים ואינם מחזיקים בתורה בעצלתיים וכך החלה תקופת בית שני.

ותשועות שעשה לנו והיה קרוב לשועינו, כדי לברכו ולהללו וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה כי מי גוי גדול אשר לו אלוקים קרובים אליו כה' אלוקינו בכל קראנו אליו".

¹ ז"ל הרמב"ם "אלא כך אנו אומרים, שהנביאים עם בית דין תקנו וצוו לקרות המגילה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקדוש ברוך הוא

וצריך לידע איך השינוי הזה ביחס של כלל ישראל אל התורה והתחדשות קבלת התורה עומד ברקע של סיפור המגילה, והיכן אנו מוצאים אותו בתוך כל ההתרחשויות של מגילת אסתר.

גילוי האהבה בעת הגלות

"רבי יוחנן פתח לה פתחא להא פרשתא מהכא זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוקינו, אימתי ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוקינו בימי מרדכי ואסתר" (מגילה שם)

נבוא לבאר הבחנה אחת של קבלת התורה באהבה לפי פירוש רש"י, ונראה שבדרך זו הלך הגר"א וכך הביא בהקדמת פירוש יוסף לקח למגילה, שהיא מענין "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם". הנס של פורים היה גילוי מיוחד של אהבת ישראל מצד הקב"ה. אומרים בתפילת מעריב "אהבת עולם עמך בית ישראל אהבת", אהבת עולם מתגלה בערב. כך אומר הנביא ירמיה "מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד" (ירמיה לא ב) וכך פותח הנביא מלאכי (א ב) את נבואת בית שני "אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו". הגר"א מבאר מפני מה מתגלה האהבה דוקא במצב של גלות בבל וגלות פרס ומדי, היות והמצב של אהבה הוא המצב הראשוני של מציאות אב ובנו. בוודאי שהאב מתגאה בבנו, אוהב אותו ושמה בו כאשר הם יחד והבן עושה את רצון אביו, אבל כאשר מגרש אותו מהארמון שלו בחטאיו ובעוונותיו, והבן אינו נושא חן בעיני אביו לעמוד בפניו, אזי האהבה כלפיו אינה תלויה בדבר, זאת אהבה של עצם מציאותו והתייחסותו של הבן לאביו.

תורה קדמה או ישראל קודמין

ונתבאר בעבר שהיה כעין חקירה לעם ישראל כדרך שאמרו בתנא דבי אליהו (פר' טו) "אמר לי - רבי שני דברים יש לי בלבבי ואני אוהבן אהבה גדולה תורה וישראל אבל איני יודע אי זה מהן קודם". אחר שניתנה התורה לישראל יש מעין חקירה - דכיון שדרשו חז"ל שהעולם נברא בזכות ישראל שנקראו ראשית ובזכות התורה שנקראת ראשית (פסיקתא בראשית א) עומד ספק איזו ראשית קודמת. האם ישראל הם צורך התורה, היינו שהתורה קודמת והקב"ה רוצה שיהיו בני אדם שיממשו את ענין התורה בעולם וישראל הם העומדים לכך. או שישראל הם המכוון, דמאחר ויסוד הבריאה הוא ההטבה שחפץ הקב"ה להיטיב מטובו עם בריותיו וישראל הם העומדים לכך, לכן הם קודמים והתורה נועדה להעמיד את הקשר והדביקות בין ישראל להקב"ה.

ומהי התשובה - "אמרתי לו, דרכן של בני אדם שאומרים תורה קדמה לכל... אבל הייתי אומר ישראל קדושים קודמין...". היה אפשר לחשוב שיש תכלית שאמורה לצאת מכל מהלך הבריאה והיא מעותדת לשלימות מסוימת שלשמה ואליה ישראל עומדים, אשר על כן בזמן שישראל מאכזבים ואינם ממלאים את התפקיד שלהם להבאת השלימות, "על מה אבדה הארץ נצתה מבלי עובר - על עזבם את תורת" (ירמיה ט יב). ישראל מכזבים בדבר הזה וממילא יצא עליהם קצף גדול, הקב"ה השקיע בהם כל כך הרבה בשביל שיעמידו את החפץ של התורה בעולם וכשאינו מתקיים בידם, מעתה ח"ו יתקיים 'לא יוסיף להביטם' (איכה ד טז). אבל כאשר רואים לאחר מכן שהקב"ה ממשיך להשגיח אליהם משתנה כל המבט, כמו המשל הארוך שמביא הגר"א שהמלך דואג לבנו גם אחר שהוא יצא מביתו, והבן רואה שבא עליו הדוב או הארי ופתאום במקרה נמצא אחד מחיילי המלך שהורג את הדוב והארי, או אז מגלה את הסוד, שיש כאן אהבה מסותרת שאינה תלויה בדבר. מכוח הגילוי הזה בוערת האהבה של האב בלב בנו, אז הוא מבין את תוקף האהבה, שממנה יוצאים כל המעשים של האב כלפיו. כך כאשר ישראל רואים את ההשגחה של הקב"ה עליהם גם בזמן הלילה, בזמן החושך של הגלות, מבינים שיש כאן אהבה מסותרת שממנה נובעים כל המעשים של הקב"ה עמם. הם מבינים שהם התכלית והעיקר ולשם הקשר עמם ניתנה להם התורה שעל ידה יזכו להידבק בהקב"ה.

אהבה רבה ואהבת עולם

לכן הנוסח של הברכה על התורה שונה ביום ובלילה. בבוקר בזמן ההארה אנו אומרים 'אהבה רבה אהבתנו' ראינו את האהבה הרבה בשפע שהקב"ה השפיע עלינו, חמלה גדולה ויתרה חמל עלינו ונתן לנו את המתנה הגדולה של התורה. אבל בלילה אנחנו אומרים נוסח אחר - 'אהבת עולם עמך בית ישראל אהבת, תורה ומצוות חוקים ומשפטים אותנו לימדת'. הלילה הוא הזמן שצריך שתתגלה אהבת עולם, שגם במצב הריחוק, גם בלילה וגם בחושך, במצב הירידה והקלקול וההסתר שאנחנו נמצאים בתוכו, עדיין אהבת הקב"ה היא אהבת עולם כמו שמסיימים את הברכה 'א-ל חי וקים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד', וכן בברכה שנוהגים לומר בחוץ לארץ חותמים "המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו". הוא מלכנו ביום ובלילה.

וישראל צריכים לתורה ורק על ידי מציאותם המחוברת כך הם מגיעים אל התכלית המכוונת. זהו מה שאומר התנא דבי אליהו שישראל הם הגילוי של כבודו ית' ובהם חלה התכלית של דבקות הנבראים בבורא ע"י שהם דבקים בתורה.

זהו מה שנאמר בנבואת מלאכי (ג') בתחילת בית שני "כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם", נרמז כאן הכילין שעמד על ישראל בימי אחשורוש כמו שדורשת הגמ' "לא מאסתי ולא געלתי לכולתם. לא מאסתי... לכלותם בימי המן", וכאן התחדשה הידיעה וההכרה שמציאותם של ישראל ראשונה אצל הקב"ה וכמו שאמרו בתנא"ר (פר' יד) "אתם כמותי ואני כמותכם, מה אני חי לעולם חי וקיים לעולמי עולמים, אף אתם תהיו חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים".

שמו הגדול נקרא עלינו

הקב"ה קרא את שמו הגדול, שם הוי"ה - עלינו, "וקרבנו מלכנו לשמך הגדול", וכך אנו אחוזים בו. וכך נתפרש בדברי הנפה"ח (ש"א פי"ט) שהביא את דברי חז"ל "ומה נעמו אמרי רז"ל בירושלמי, ר"ל בשם ר"י אמר שיתך הקב"ה שמו בישראל. משל למלך שהיה לו מפתח של פלטרין קטנה. אמר אם אני מניח כמות שהיא. הרי היא אבודה. אלא הריני קובע בה שלשלת שאם אבדה תהא שלשלת מונחת עליה. כך אמר הקב"ה אם אני מניח את ישראל כמו שהן הן נבלעין כו'. אלא הריני משתף את שמי הגדול בהם". הקב"ה קבע את מציאות ישראל שהם שייכים להכרח מציאותו של הקב"ה, ההטבה הגדולה של ישראל שבהם יחול הענין האלוקי ובהם תצליח הדבקות האלוקית ע"י שהתורה תחול בהם. זאת הצורה שנקבעת בישראל והיא האהבה הגדולה שמתגלה כאן. זהו הפשט פשוט בדברי רש"י שמאהבת הנס קבלו ישראל את התורה, דע"י שישראל הבינו שיש כאן אהבה פנימית שאינה תלויה בדבר מצד הקב"ה, התעוררה אהבתם בבחינת 'כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם'. האהבה המסותרת שבגלות היא המגלה שבאמת המכוון של הקב"ה הוא "כי לא עינה מליבו" ואין שילוחיה שילוחין, אלא הקב"ה חפץ בנו ואהבתם של ישראל קבועה אצל הקב"ה, ומכוח זה מגיע החידוש של קבלת התורה באהבה מצידם של ישראל שהיא משלימה את החיבור אל התורה, והתורה נקבעת בלבם של ישראל באופן שרואים אותה "כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה".

מתוך ההדגשה של אהבת עולם, אנו אומרים שמכיון שאותנו אהבת - תורה ומצוות חוקים ומשפטים אותנו לימדת, ומתוך כך ממשיכים ואומרים מה זה גורם ביחס שלנו ללימוד התורה "על כן ד' אלוקינו בשכבינו ובקומינו נשיח בחוקיך ונשמח בדברי תורתך ובמצוותיך לעולם ועד, כי הם חיינו ואורך ימינו". כאשר רואים את האהבת עולם שהקב"ה אוהב אותנו, מבינים שהתורה ניתנה לנו היא מפני שזהו הדבר הכי טוב שמצא הקב"ה בשביל ישראל. אם נתינת התורה היתה לצורך התורה, א"כ האדם היה ממלא את תפקידו מפני שהוא מבין שהתורה היא דבר שיש בו מעלה ושלימות, אבל אין לו אהבה עצמית לתורה שמתוך אותה נקודה שהוא אוהב את עצמו הוא אוהב את התורה. אך כאשר הוא רואה שהקב"ה נתן לו את התורה מחמת האהבה שאוהב אותו, הוא מבין שהקב"ה רואה את התורה כהדבר שהוא 'חיינו ואורך ימינו', זהו הדבר שיתן לו את שלימות הטובה, ובזה הוא מגיע לידי כך, שמתוך אותה נקודה שהוא אוהב את עצמו כך הוא אוהב את התורה.

התורה היא צורכם של ישראל

כך הוא לשון המדרש "משל למה הדבר דומה, למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה, והיה למלך עבד זקן בתוך ביתו שהוא מלמד את בניו דברים נאים ומעשים טובים, ובכל יום ויום שהיה מכניסן לפני המלך היה מניח את הכל והיה מחבב את העבד הזקן. אמר המלך אלולא עבד זקן זה שבתוך ביתי שהוא מלמד את בני מה תהא עלי, כך דברי תורה מפני שמכריעין את ישראל לכף זכות ומביאין אותם לחיי העוה"ב, לפיכך חביבין על הקדוש ברוך הוא" (ילק"ש ישעיה תלז).

אין ספק בדבר שהתורה היא הטובה הגדולה שנתן הקב"ה לנבראים, ומציאות התורה היא השלמתם ותיקונם של כל הנבראים, והיא נותנת להם את היחס עם הבורא. ובודאי ששלימותה של התורה עומדת מעל המצב של בני האדם והיא היעוד שלהם להיכן להגיע ולהשתלם. לכן הפסוק של התכלית - 'בראשית' לא מתפרש בדברי חז"ל לשתי תכליות שונות - בראשית בשביל ישראל ובראשית בשביל התורה, שאז היה העולם לא מאוחד והיו בו שני תכליות שונות חס ושלום. אלא הראשית היא אותה ראשית, כמו שפירש רש"י שהיא דרשה אחת - בשביל התורה שנקראת ראשית ובשביל ישראל שנקראו ראשית, דהיינו שהראשית של הקב"ה היא האדם - ישראל שהם הדבקים בתורה. המציאות של ישראל הדבוקים בתורה היא התכלית של כל הבריאה, התורה צריכה לישראל